

UNIVERSITY OF
GOTHENBURG

Mini-REDE´s empatiutvecklande effekt på barn i förskolan

Agneta Simeonsdotter Svensson¹

¹Göteborgs universitet, institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande,
Box 300, 405 30 Göteborg
Djurskyddet Sverige Mini-REDE, Virkesvägen 10 12030 Stockholm
Den 30 december 2012

Denna studie är ett samarbetsprojekt mellan Göteborgs universitet, institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande och Djurskyddet Sverige. Syftet är att undersöka om värdegrundsmaterialet Mini-REDE (Respekt, Empati, Djur, Etik) har en empatiskt utvecklande effekt, det vill säga om barnens empati har utvecklats med hjälp av Mini-REDE´s material (www.rede.se). Värdegrundsmaterialet, Mini-REDE är vetenskapligt baserat och bygger på Hoffmans teori (2000). Studien utgår från fenomenografi som metod med fokus på vad- och hur barn talar om Mini-REDE-materialets innehåll, d.v.s., hur barnens empati utvecklas i samband med Mini-REDE-övningarna (Simeonsdotter Svensson, 2011; Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008).

Nyckelord: Värdegrund, respekt, empati, djur, etik, förskolebarn

1. Inledning

Det finns många anledningar att utgå från djur i arbete med barn. Barn och djur får lätt nära och förtroendefulla relationer som kan medföra positiva effekter på barnets utveckling. Det kan handla om stärkt självkänsla, större förmåga att ta ansvar och en känsla av bättre egenkontroll. Djur stimulerar närvaro i stunden, ger kärlek och trygghet utan ord som förvillar och ökar på så sätt barnets förståelse och känslighet för vad andra uttrycker. Djur har ofta en avgörande inverkan på ett barn, som ibland kan vara större än vad föräldrar och andra människor har (Melson, 2001). I många kulturer, och redan för länge sedan, har människor noterat att barn och djur står varandra nära. Barn har ofta setts som ”djur” som ska fostras och växa in i vår kultur för att bli människor. För barnet som inte kommit så långt i en kulturell påverkan kan djuret ofta vara den närmaste, ärligaste och enklaste relationen.

I vår närmaste omvärld finns djur och växter, och hur vi uppfattar oss själva gentemot dem är avgörande för våra val och möjligheter. Om vi upplever oss som ett med detta system, som också har skapat oss, kommer det att gå lättare att ta de beslut och göra de förändringar som behövs i våra liv. En sådan start i livet kan vara av stor betydelse för den enskilda människans förutsättningar att klara sitt eget liv. Vi kan på så sätt acceptera det som begränsar oss, leva i samklang med alla andra levande varelser och genom det må bättre själva. När djur

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

blir en viktig del i barns utveckling, startar betydelsefulla kognitiva, emotionella och moraliska processer angående djurs välfärd. Detta måste respekteras och barn behöver få erkännande och stöd för sina känslor om att det är fel att göra djur illa. Barns känslor måste respekteras av vuxna i deras omgivning om de ska lära sig att hantera dem och agera på ett kännande och ansvarsfullt sätt. Det är också en nödvändighet för deras utveckling när det gäller att kunna handskas med aggressivitet och våld i relationer till andra, både djur och människor.

Barn som visar våldsamt beteende mot djur har oftast en förhistoria som innehåller våld i familjen. I en amerikansk rapport (Ascion, 2001) diskuteras hur barn blir våldsamma mot djur. Våldet delas in i tre typer: utforskande, beroende av psykisk störning, ungdomsbrottslighet. Barns våld mot djur behöver uppmärksammas tidigt som en varningssignal. Detta för att utvecklingen ska kunna vändas då det annars finns risk för allt kraftigare våldsbeteende mot både djur och människor och olika former av gängkriminalitet. I en artikel (Dadds, 2002) konstateras att ett utbildningsprogram med inriktning på barns relation till djur, hade effekt på barns empatiska förmågor mot såväl djur som människor. Här fastslås också att fyra gånger fler pojkar än flickor utövar våld mot djur.

Under de senaste tjugofem åren har forskare och professionella inom en rad discipliner sett sambanden mellan våld och misshandel mot djur och barn, våld i parrelationer samt våld mot äldre och andra våldsuttryck i samhället (<http://www.nationallinkcoalition.org/>). Våld och grymhet mot djur har oftast betraktats som isolerade företeelser som inte haft något samband med annat våldutövande. Nu kan man konstatera att det istället är toppen på ett isberg och ofta det första synliga tecknet på våld i familjen. Det går inte längre att ursäktas som barns oförståelse eller att det ”bara” är ett djur. Denna samstämmighet i synsätt har lett till ett omfattande internationellt arbete genom The Link¹ (<http://www.nationallinkcoalition.org/>). Alla tecken på övergrepp och smädelser ska tas på största allvar, oavsett vem som drabbas – djur, barn, kvinnor, äldre eller annan levande varelse.

Ett barns syn på djur, deras värde och hur de ska behandlas formas tidigt när de ser hur nära anhöriga behandlar och uttalar sig om levande varelser, både djur och människor. När djur misshandlas i familjer är det inte bara djuret som tar skada. Barn som växer upp under sådana förhållanden riskerar att avtrubbas i sin känslighet mot våldsanvändning. Det leder till en dålig empatisk utveckling där förmågan att känna medkänsla för offret minskar. Genom olika nätverk vill The Link öka möjligheterna att tidigt upptäcka symtomen och kunna ingripa innan lidandet och de fortsatta effekterna blir onödigt stora. Djur, barn och andra som utsätts behöver skyddas från våld och kränkningar, samtidigt som barnen måste ges möjligheter till en annan utveckling än den som ofta blir resultatet av att som ung ha bevittnat våld och övergrepp i hemmet.

---

¹ In 2008, professionals and national experts on The Link between animal cruelty and human violence gathered for a national town meeting and summit in Portland, Maine. It was sponsored by the Kenneth A. Scott Charitable Trust, American Humane Association and The Linkage Project (a program of Youth Alternatives Ingraham), with support from The Latham Foundation.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

2. Mini-REDE

REDE är en ideell satsning som startade år 2007 och som har bekostats av djurskyddsföreningar. REDE-materialet är framtaget för att användas i skolor och förskolor (Djurskyddet Sverige; Malm, 2007). Det är gratis att använda materialet och att arbeta med övningarna. Idag finns sjutton övningar för barn mellan sex och tolv år samt tio övningar för barn i förskoleåldern. Kopplingen till skolans respektive förskolans läroplan är tydlig och övningarna är tänkta att bli en del av barnens vardag. Materialet är vetenskapligt baserat och utvecklat av forskaren och etologen Kerstin Malm på uppdrag av Djurskyddet Sverige. Studien planerades under 2010-2011 och genomfördes vårterminen 2012. Syftet var att undersöka om värdegrundsmaterialet Mini-REDE (Respekt, Empati, Djur, Etik) har en empatiskt utvecklande effekt, det vill säga om barnens empati har utvecklats med hjälp av Mini-REDE's material (www.rede.se).

3. Mini-REDE's teorigrund

Den teorigrund som Mini-REDE vilar på är Martin Hoffmans forskning (2000). Hoffman betonar, i sin klassiska bok *"Empathy and Moral Development"* inlärningens betydelse och vikten av att vi stimulerar empatin hos barn. Social inlärning behövs för att utlösa och förstärka empatin och de pro-sociala känslor som den ger upphov till. Den empati och omsorg som de flesta känner för sin familj och sina nära vänner, behöver, enligt Hoffman, systematiskt tränas för att omfatta andra i ens närhet, okända och till sist helst alla människor. Men även starkt individualistiska samhällen och samhällen där konkurrens och tävlande upphöjs till mål, försvagar oftast viljan att hjälpa andra.

En betydande uppgift inom den moraliska undervisningen är att överbygga det partiska i den starka empati som många känner för sina närmaste menar Hoffman (2000). Likaväl som att rätt förutsättningar krävs för att empatin ska utvecklas, kan andra omständigheter leda till en svag empatisk förmåga. Om barn växer upp under auktoritära förhållanden är det en av de största riskerna för en bristfällig empatisk moralnorm (Hoffman, 2000). Jag är relativt enig med Hoffman men ställer mig frågande till att tala om en moralnorm. Moralnorm upplever jag som ett begrepp, anpassat till en speciell kontext och situation, kultur och tid, där vissa normer råder. Vi bör med andra ord tolka Hoffmans moralnormbegrepp som tidsbundet och kulturbundet och försöka förstå hans teorier utifrån detta.

3.1. Empati som begrepp

Empati är inte bara ett ord utan också ett omtvistat begrepp. Empati är enligt Gallie (1956) synonymt med "inlevelse, intensiv förståelse, engagemang och känsla", alltså ord som kan ges olika betydelse, olika begreppsinnehåll, för den som tolkar. För att kunna få förståelse för hur

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

begreppet empati används, bör det tolkas i sitt sammanhang. I detta fall anser jag att *empatisk förmåga* kan tolkas som inlevelse och förståelse för djur och dess livsförhållanden.

Sambanden mellan att visa omsorg, känna olika former av empati och att ha en god känsla för rättvisa är starka (Juujärvi, 2010). Att kunna ta någon annans perspektiv är grunden för ett empatiskt och respektfullt handlande samt ett högre moraliskt resonerande. På så sätt är förmågan att sätta sig in i någon annans situation en mycket viktig del i både empati, omsorg och frågor om rätt och fel. Perspektivtagande ger högre grad av omsorg och omsorgsresonerande. Det leder också till det högsta stadiet av självständigt reflekterande runt rättvisemoral, där högre moraliska värden eftersträvas. Hos barn och ungdomar har man funnit ett samband mellan perspektivtagande, att känna sympati och pro-socialt resonerande. För att träna och stimulera unga människors moraliska utveckling, är perspektivtagande tillsammans med reflektion mycket effektivt. Särskilt pojkar och män skulle vinna på en sådan träning då det sannolikt också utvecklar deras förmåga till känslomässig empati (Juujärvi, 2010).

Empatins utveckling hänger samman med hur moraltänkande mognar hos unga människor (Damon, 1984). Empatin behöver därför tränas tillsammans med identifikationen av självet. Att dessa två utvecklas parallellt skulle betyda att de båda är nödvändiga för förmågan till ett moraliskt resonemang. För att ge barn och ungdomars själv och empati möjlighet att växa sida vid sida bör vi ge dem möjlighet till identifikation av självet och empati i alla fyra stegen. Hur snabbt vi utvecklas genom dessa steg är individuellt och vi måste stimuleras på alla nivåer för att kunna få gå igenom stegen på ett så fullständigt och individuellt anpassat sätt som möjligt. Vi får då individer som står väl rustade för moraltänkande och som kan identifiera och avslöja tankar och tankesystem som inte korrelerar till en empatisk moralnorm.

3.2. Värdegrundsarbete som lärandeaktivitet

Mini-REDE är ett värdegrundsmaterial och ett läromedel som innehåller djurbilder med tillkommande övningar. Det innebär att materialet vilar på en grundtanke om respekt och omsorg för människor, djur och natur. *Värdegrundsmaterial* är liksom *empatisk förmåga* ett begrepp som skall ses i en speciell kontext, den svenska förskolan med koppling till förskolans läroplan. Materialet blir då ett arbetsmaterial som främjar och utvecklar värdegrunden. Skolverket (2011) skriver om värdegrunden i förskolan enligt följande:

Värdegrunden uttrycker det etiska förhållningssätt som ska prägla verksamheten. Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter ska lyftas fram och synliggöras i verksamheten. Barn tillägnar sig etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser. Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder (Skolverket, 2011).

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Värdegrundsarbete är ett instrument för pedagogen i arbetet med att följa läroplanen. Syftet med värdegrundsmaterialet i Mini-REDE är att barnen genom arbete med övningarna ska få möjlighet att stärka sin förmåga till empati och medkänsla för både djur och människor. De vuxna som arbetar med barnen följer läroplanen genom att de hjälper barnen tillägna sig etiska värden. Detta kan utföras på olika sätt men bör ha barns intresse som utgångspunkt i en lärandesituation (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008).

De flesta barn är intresserade av djur vilket gör ämnet till en lämplig utgångspunkt för pedagogiskt arbete i en förskolegrupp. Ett flertal internationella studier visar att barn som har en nära relation till ett djur i hemmet eller kommer i kontakt med djur på ett förstående sätt i skolan, utvecklar högre grad av empati mot både djur och människor (Myers, 1998; Poresky, 1990; Vizek-Vidovic m.fl., 1999). Dessa studier visar också hur kontakt med djur kan leda till bättre skolresultat.

I en svensk studie som gjordes vid Mälardalens högskola (Angantyr & Eklund, 2009) har det visats att pojkar som arbetat med REDE-övningar för grundskolan hade mer empati än pojkar som inte gjort dessa övningar. Kontrollgruppen var ett år äldre barn som inte gjort några övningar. Både pojkar och flickor ingick i studien, men det var bara pojkarna som hade signifikant högre värden i det standardiserade empatitest som användes. En möjlig slutsats var att flickor oftare klarar att utveckla sin empatiska förmåga utan särskild träning.

I en annan studie intervjuades pedagoger och lärare som använt REDE-materialet under en tid (Hedbring, 2011). Alla intervjuade ansåg att materialet påverkat empatin hos de barn som arbetat med övningarna. De svarade att de upplevde att barnen hade lättare för att leva sig in i andras känslor, vilket gav större förståelse och färre konflikter (jfr Simeonsdotter Svensson, 2009a, b). Barnens förmåga till djupare reflektion och diskussion hade också ökat.

Den internationella forskningen är dock begränsad och några universella vetenskapliga slutsatser kan därför inte dras. Studier från förskolan och svenska förhållanden saknas fortfarande vilket välkomnar ny forskning inom området.

Ur ett pedagogperspektiv kan det vara intressant att ta del av forskning i syfte att lyssna och svara på barns frågor och funderingar kring djur. Pedagoger möter också barn från olika kulturer och bakgrunder vilket kan ge intressanta och lärorika samtal med barnen om förhållningssätt till djur och människor. I samtalen kan olika synsätt lyftas fram och problematiseras. Barnen lär sig att det finns olika perspektiv och utgångspunkter som väcker deras intresse för djuretiska frågor.

Mini-REDE's grundtanke är att ta vara på uppväxtåren och stimulera barns inlevelseförmåga med andra, både djur och människor. Den hypotes som forskningsprojektet utgått från är att när barnen tränar att ta andras perspektiv, förstår de sin egen roll i det som händer och känner samhörighet med andra. Genom olika övningarna får barnen stöd för att djur känner på liknande sätt som människor och att vi ska behandla alla, djur och människor, med respekt och omsorg. Barn får möjlighet att stärka sin förmåga till empati och medkänsla

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

för både djur och människor, för att få ett väl förankrat helhetsperspektiv. Att ta andras perspektiv betyder förstås olika för barn beroende på deras bakgrunder och erfarenheter. Barn som genomför övningarna behöver inte heller agera eller reagera på samma sätt eftersom barn är olika. I flera kulturer finns det andra sätt att förhålla sig till djur och som kan ha en annan betydelse för människan. Att djur kanske inte har samma innebörd för barnen som arbetar med övningarna måste beaktas och tas hänsyn till vid analys av materialet.

4. Metod

Undersökningsgrupp och urval

Studien är kvalitativ till sin karaktär och genomfördes med hjälp av samtal med barnen, anteckningar, fotografier samt videoinspelningar (Pramling Samuelsson & Asplund Carlsson, 2008). Sammalagt deltagar 52 barn, uppdelat på en huvudgrupp och en kontrollgrupp med 26 barn, 12 flickor och 14 pojkar i respektive grupp med en ålder på 3-5 år. De 52 barnen går på fyra olika förskolor i fyra olika stadsdelar i storstad. Förskolorna benämns med de fingerade namnen, *Igelkotten*, *Krabban*, *Bofinken* och *Lejonet*. Uppdelningen på antal medverkande barn gruppindelningar ser ut enligt följande:

- Igelkotten, 16 barn (8 i huvudgrupp/8 i kontrollgrupp)
- Krabban, 14 barn (7 i huvudgrupp/7 i kontrollgrupp)
- Bofinken, 12 barn (6 i huvudgrupp/6 i kontrollgrupp)
- Lejonet, 10 barn (5 i huvudgrupp/5 i kontrollgrupp)

I designen av studien var målet att få en spridning av förskolor som representerar barn från olika stadsdelar och bakgrunder. Syftet var dock inte att visa på likheter eller skillnader på grund av socio-ekonomiska bakgrunder utan lyfta fram ett representativt urval.

Förskolor i olika stadsdelar kontaktades via telefon. Fyra förskolor valdes utifrån principen att barn från flera stadsdelar ska bli representerade. Informationsbrev till pedagoger och föräldrar överlämnades vid ett första besök. På föräldrarnas informationsbrev fanns en talong som de fick fylla i om barnet har tillåtelse att medverka i studien. Sammataget var intresset stort från föräldrarnas sida. Med hjälp av pedagogerna samlades talongerna in studien kunde påbörjas. Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (www.vr.se) avseende informationskrav, samtyckekrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav, beaktades i samband med studiens genomförande. Det innebär att samtliga medverkande undersökningspersoner som deltog i studien förblir anonyma och har tilldelats fingerade namn.

4.1. Tio Mini-REDE-övningar på förskolor

Besök på fyra olika förskolor *Igelkotten*, *Krabban*, *Bofinken* och *Lejonet*, genomfördes vid två olika tillfällen. Sammanfattningsvis två besök på varje förskola, tillfälle 1 och 2. Utgångspunkten för förskolorna *Igelkotten* och *Krabban*, är att de tidigare har arbetat med

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

djurteman och olika värdegrundsfrågor, i samband med gruppaktiviteter och teman. *Bofinken* och *Lejonet* har inte tidigare arbetat med djur- och etikteman eller med bilder på djur.

Vid det första tillfället introducerades Mini-REDE-materialet för barnen i huvudgruppen. Förskolorna *Igelkotten* och *Krabban* arbetade med övningarna 1-5 och förskolorna *Bofinken* och *Lejonet* med övningarna 6-10 (www.rede.se). Följande övningar ingår i Mini-REDE:

1. Fågelfamiljen Koltrast
2. Ljudpussel
3. Hej Humlor
4. Småkrypsrestauranger
5. Ensam (Barbro Lindgrens ”Sagan om den lilla farbrorn”).
6. I ett hus...och andra visor
7. Mamma Mu
8. Hur känner djuret – hur känner jag?
9. Hundar, möss och fladdermöss
10. Stormen

Vid det andra tillfället följdes övningarna upp och frågor ställdes till barnen i huvudgruppen om övningarnas innehåll, visar barnen att de har utvecklat empatisk förmåga, hur visas detta i så fall? Det andra tillfället skedde efter cirka en månad från det första tillfället. Vid det andra tillfället ställdes även frågor till barnen i kontrollgruppen med syfte att få reda på hur de talar om etiska frågor med materialet som bakgrund. Huvudgruppen har alltså fått arbeta med etiska frågeställningar i samband med övningarna vilket inte kontrollgruppen fått. Syftet är att undersöka om värdegrundsmaterialet Mini-REDE har en empatiskt utvecklande effekt, det vill säga om barnens empati har utvecklats med hjälp av Mini-REDE´s material, dels genom att jämföra huvudgruppens sätt att tala om innehållet i övningarna från första till andra tillfället, dels att jämföra huvudgruppen och kontrollgruppen. Har det skett någon förändring i sätt att tala om och förstå etiska sammanhang, att vårt handlande leder till konsekvenser på ett positivt eller negativt sätt.

5. Etiskt ställningstagande

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (www.vr.se) avseende informationskrav, samtyckekrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav, ligger till grund för etiskt ställningstagande i denna studie. I samband med observationer och samtal, är etiska ställningstaganden viktiga att ta ställning till redan i ett tidigt skede, i kontakten med barnen och deras familjer när man bjuder in barn som undersökningspersoner i en studie. Ett etiskt dilemma är enligt Andersen och Ottosen (2002) att barnen dels ska motiveras att delta i studien, dels upplysas om deras rättigheter i att avstå. Det är därför viktigt att vara tydlig i informationen till föräldrar och barn innan datainsamlingen påbörjas när det gäller samtycke och rättighet att avstå. Barnen tog samtalen mycket seriöst och flera barn berättade att de kände sig utvalda. Frågor och ställningstaganden av känslig karaktär som kunde väcka känslor

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

som ledsamhet, osäkerhet, rädsla och ängslan blev inte aktuella i denna studie. Med känslig karaktär menas upplevelser som barnen inte vill berätta om eller händelser som inte hör samman med själva frågeområdet. Barnen var intresserade av att delge sina erfarenheter kring bilderna och materialet i Mini-REDE-övningarna.

6. Analys och tolkning

Syftet med värdegrundsmaterialet var att barnen genom arbete med övningarna skulle få möjlighet att stärka sin förmåga till empati och medkänsla för både djur och människor. Frågan blir då om jag har kunnat urskilja någon tendens till att den empatiska förmågan har stärks eller utvecklats och i så fall hur? Läroplansmålen för förskolan (Skolverket, 2011) ligger som grund för analys och tolkning. Mitt tillvägagångssätt var att analysera och tolka hur barnen uttrycker förmåga att:

- Leva sig in i andra människors situation samt vilja att hjälpa andra, upptäcka, reflektera över och ta ställning till olika etiska dilemman och livsfrågor i vardagen.
- Lyssna, reflektera och ge uttryck för egna uppfattningar och försöker förstå andras perspektiv. Tillägnar sig och nyansera innebörden i begrepp, se samband och upptäcka nya sätt att förstå sin omvärld.
- Utveckla självständighet och tillit till sin egen förmåga.

Det kvalitativa angreppssättet har inspirerats av den fenomenografiska analysen. I en fenomenografisk analys analyseras data med fokus på att urskilja kvalitativt olika sätt att erfara ett fenomen (Alexandersson, 1994). I denna studie innebär det att försöka förstå och beskriva hur barnen visar att de uttrycker förmågan till empati och medkänsla för både djur och människor. Samtal med barnen, anteckningar, fotografier samt videoinspelningar låg till grund i analys- och tolkningsprocessen. Tolkningsprocessen i en fenomenografisk analys kan betraktas som en kedja av tolkningar utifrån helhet och del – del och helhet (Marton, Beaty & Dall´Alba, 1993). Tolkning utifrån helhet och del sammankopplas oftast med hermeneutiken och den hermeneutiska spiralen (Gadamer, 1997). Del och helhet måste vara relaterade till varandra på ett rimligt sätt för att vara trovärdigt, vilket också kan relateras till hur den fenomenografiskt inspirerade analysen använts i denna studie. Tolknings- och förståelseprocessen innebär att förståelsen av sammanhanget, helheten ökar, vilket även ändrar förståelsen för de enskilda delarna.

Materialet har prövats genom att studera barnens arbete individuellt och i grupp vid ett flertal tillfällen. Syftet, frågeställningarna och läroplansmålen för förskolan har varit vägledande under analys- och tolkningsprocessens gång. De enskilda delarna och helheten har analyserats och tolkats för sig, liksom de två olika tillfällena på de fyra förskolorna. Under analys- och tolkningsprocessen har barns förmåga till empati och medkänsla för djur och människor successivt visat sig i materialet och mynnat ut som bildar det färdiga resultatet av analysen.

7. Resultat

I det här avsnittet beskrivs resultatet av Mini-REDE som värdegrundsmaterial och om det går att påvisa en empatiskt utvecklande effekt, det vill säga om barnens empati har utvecklats med hjälp av Mini-REDE's material. Det finns tio övningar sammantaget anpassat till förskolebarn (se metodavsnittet). Två av tio övningar kommer att beskrivas och representerar de övriga åtta övningarna. Urvalet föll på nummer 5, *Ensam* (Barbro Lindgrens "Sagan om den lilla farbrorn") och nummer 8, *Hur känner djuret – hur känner jag?* De övningar som inte presenteras, skiljer sig inte från urvalet. Dessa åtta övningarna genomförde barnen i förskolornas huvudgrupper på liknande sätt, i syfte att stärka förmågan till empati och medkänsla för djur och människor. Kontrollgrupperna på de fyra förskolorna presenteras under separat rubrik (s. 14). Värdegrundsövningarna har introducerats av forskaren och författaren till artikeln (Agneta Simeonsdotter Svensson).

Exempel från barnens funderingar och tal om etiska dilemman presenteras med hjälp av citat utifrån samtal om sagan *Ensam* och bilderna i övningen *Hur känner djuret - hur känner jag?* Barnen på förskolorna *Igelkotten* och *Krabban* samtalar utifrån övningen *Ensam* och barnen på förskolorna *Bofinken* och *Lejonet* utifrån övningen *Hur känner djuret - hur känner jag?* Citaten vid tillfälle 1 och tillfälle 2 presenterar samma barn för att kunna följa processen. I resultatet av analysen presenteras några exempel från varje förskola.

Övningen - *Ensam*

Barbro Lindgrens "Sagan om den lilla farbrorn" är stommen i denna övning. Illustrationer av Eva Eriksson.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Tillfälle 1

Barnen på *Igelkotten* och *Krabban* sitter i en ring och lyssnar på sagan och tittar på bilderna. Samtal till barnen handlar om - har ni känt er ensamma någon gång? Är det bra att vara många för att inte känna sig ensam eller är det bättre att vara för sig själv? Samtalet handlar också om barnen har en hund eller katt hemma eller annat djur? – Kan man känna sig mindre ensam när man är med en hund eller katt? Tror ni att hundar och katter känner sig ensamma? Exempel på några av barnens utsagor:

Hm...hundar... jag inte har någon att leka med...(Elin på Krabban).

En gång så var Henrik och Anders dumma mot mig...då kände jag mig ensam...jätteensam (Johan på Igelkotten).

Lite rädd för när det är mörkt...man ser ingen då...(Anna på Igelkotten).

Jag har en hund hemma ...leker alltid med min hund...(Carl på Krabban).

Tillfälle 2

Vid tillfälle 2 upprepas samtalet och frågorna med samma ämne och tema. Några barn uttrycke:

Min hund är dog...blev ledsen när den dog...den är i himlen nu...jag brukar vinka... fick en cykel istället...men jag har kaniner hos min kusin...men *man ska vara rädd om djur* annars gör det ont på dem om vi är dumma (Elin på Krabban).

Det är läskigt att vara ensam... om någon är dum... mina kompisar är det ibland men... vi leker...varje dag här inne. Man ska inte vara dum (Johan på Igelkotten).

Men farbror i boken är lite ensam när det är mörkt. Men ...alla är kompisar... man ska leka med alla...vill inte vara själv...om det är mörkt...bra med kompisar då (Anna på Igelkotten).

Min hund leker med mina kompisar också. Har många kompisar...överallt... man ska inte vara dum mot någon...alla ska leka med varandra...alla ska vara vänner...då blir det bra...mår inte så dåligt då...ingen mår dåligt" (Carl på Krabban).

Kommentarer

Barnen ställde liknande frågor eller påståenden vid tillfälle 1, oavsett vilken övning det gällde och material. Vid tillfälle 2 blev frågorna och påståendena mer utvecklande, barnen visade att de kunde leva sig in i djurs behov mer påtagligt och även relatera djurs behov till människors behov. Det är viktigt att plockar upp olika trådar som uppkommer ur barnens funderingar och låta barnen tänka, känna och utbyta erfarenheter utan att värdera svaren som rätt eller fel. Boken ”Sagan om den lilla farbror” kan upplevas känslig och väcka barns innersta tankar kring ensamhet och om att vara mer eller mindre omtyckt av nära och kära och kamrater. Det är angeläget att barnen får komma till tals och utveckla sina tankar om vad ensamhet är, att

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

alla kan känna sig ensamma emellanåt och att detta är normalt. I denna övning utifrån boken fick barnen möjligheter att uttrycka sina känslor kring ensamhet. De fick diskutera att alla kan känna sig ensamma ibland, att det är bra att ha vänner och som kan hjälpa om man känner sig ledsen och ensam. Processen dokumenterades med hjälp av anteckningar, fotografier samt videokamera vilket utgjorde underlaget för analysen av resultatet.

Övning - Hur känner djuret - hur känner jag?

I denna övning sitter barnen på *Bofinken* och *Lejonet* också i en ring på golvet. Barnen tittar och samtalar om en kattbild och en hundbild, som ligger på en matta på golvet. Många barn är mellan 1 och tre år och dessa barn sitter i knäet för att få närheten till bilderna.

Kattbilden

Den första bilden är en kattbild vilket samtalet till barnen handlar om - Vad tror ni katten vill berätta för oss? Är den rädd? Eller är den kanske lite nyfiken eller vill den kanske berätta något för oss?

Tillfälle 1

Samtal om kattbilden utifrån ovanstående frågor.

Exempel på barnens utsagor:

Katten är ensam...han hittar inte hem... för det är ingen hemma hos han (Alva på Bofinken).

Han hittar inte hem...kanske ser dåligt...(Hjalmar på Lejonet)

Hon ser glad ut...är det en kille? Det är nog en tjej...hon är vit och söt...(Vera på Bofinken).

Vet inte, tror han är rädd för åskan, han tittar upp (Johan på Lejonet).

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Tillfälle 2

Under nästa tillfälle återupprepas frågorna och samtalet om kattbilden.

Barnen svarar:

Alla är på jobbet och han är ensam och lite rädd för spöken. Jag blir alltid nyfiken på om det finns spöken. Man måste kolla...och hjälpa katten därifrån så han inte blir rädd. Sedan kommer mamma och syrran och vi kan leka och allt är bra (Alva på Bofinken).

Min farmor hade en katt som var blind. Men jag brukar bära honom så han inte slår sig. Det gör Otto (kamrat) alltid...jag ger plåster då... (Hjalmar på Lejonet).

Jag tror hon vill hoppa upp på balkongen och är rädd för att ramla ner igen...gjorde det förut tror jag. Aj, aj, oj vi måste rädda den så den inte slår sig...är så söt. Akta att ramla från balkongen... farligt...(Vera på Bofinken).

Han är nog rädd...titta...han tittar. Är det åsken eller? Han kan gömma sig hos mig i källaren. Då blir han inte rädd...inte ledsen heller. Mamma är lite rädd för åsken...då säger jag "inte farligt" (Johan på Lejonet).

Kommentarer

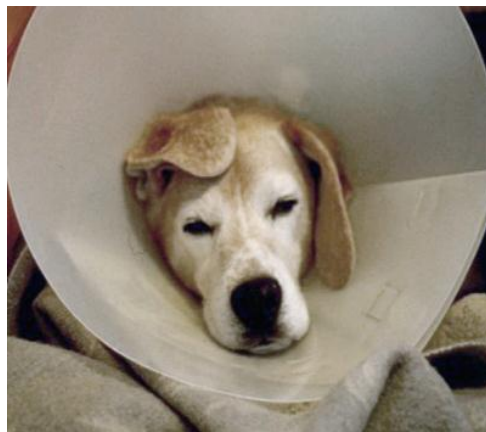
I denna övning liksom i övningen "Sagan om den lilla farbrorn" visar barnen att de har tagit ett steg till i sättet att fundera och resonera kring en bild föreställandes en speciell situation.

Barnen visar intresse för bilden och samtliga barn är delaktiga. Barnen har idéer och deras tankar är "djupa" och "äkta" i den bemärkelsen att de upplever samtalet och frågorna som betydelsefulla.

Hundbilden

Den andra bilden är en hundbild. I övningen får barnen fundera på - hur är det med hunden, hur mår den? Vad har den runt halsen, vad har hänt? Har ni haft ont någon annanstans? Hur känns det att ha ont? Och om man kan känna sig ledsen då?

I denna övning deltar samma förskolegrupper, *Bofinken* och *Lejonet*, som i "kattbildövningen".

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Tillfälle 1

Samtal om hundbilden utifrån frågorna ovan.

Barnens utsagor exemplifieras med följande citat:

Han har ont... i örat tror jag... han har nog feber (Björn på Lejonet).

Är det en sjuk hund... min hund är också sjuk... i benet... i tassan...
han hade också en sådan om halsen (Stina på Bofinken).

Jag tror han är sjuk i halsen... det gör ont i halsen... hela halsen och öronen med
Han får medicin (Sebastian på Bofinken).

Det är ont som han har... stackarn (Rakel på Krabban).

Tillfälle 2

Vid detta tillfälle uppkommer en undran om barnen har haft ont i öronen någon gång? Och fortsätter med frågorna - har ni haft ont någon annanstans? Hur känns det att ha ont? Och om man kan känna sig ledsen då?

Utsagor från barnens funderingar:

Gör jätteont...vet att det gör ont...jag blir ledsen då...om han har ont i örat.
Hade ont i örat...fick medicin och salva...pappa köpte till mig (Björn på Lejonet).

Jag hade ont i går...mamma sa jag måste vila...fick ont i halsen men fick ingen sådan
om halsen. Stackars vovven...han ska få vila med (Stina på Bofinken).

Jag var hos doktor och visade mina utslag...de kliar i halsen...nu blir det bättre med medicin
sa pappa...kliar inte då så mycket...får inte äta godis så mycket...det är lite synd.. ,blir
lite ledsen...Jag kan ge hunden så blir han bra i halsen...den är synd om honom
(Sebastian på Bofinken).

Är nog...han har blivit biten av en katt...han fick en sådan så det blir bra igen.
Kan få en spruta...jag fick en spruta hos doktorn. Det gjorde ont. Stackas han...jag vet, vi ger
Honom godis så blir han bra (Rakel på Krabban).

Kommentarer

I samtalet om hundbilden liksom i tidigare samtal utvecklas barnens förståelse. Barnen lär sig att det finns olika perspektiv och utgångspunkter som väcker deras intresse för djuretiska frågor. Genom att prata med barnen, fråga och relatera till hur de upplever bilden, framkommer deras genuina upplevelser och erfarenheter. Barnen visar att deras förståelse ökar om att andra människor har liknande känslor och behov som dem själva och att djur också har behov som är viktiga att ta hänsyn till.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

8. Diskussion

Huvudgruppen – Kontrollgruppen

Samtliga barn i kontrollgrupp fick svara på och samtala om samma frågor som barnen i huvudgruppen gjorde vid tillfälle 1. Eftersom huvudgruppen efter första tillfället fått möjligheter att fundera och reflektera samt arbeta med materialet, kan tankar kring etiska värdegrundsfrågor väckas, för att sedan på nytt utvecklas i samband med tillfälle 2. När kontrollgruppens barn fick möjligheter att reflektera över etiska värdegrundsfrågor har de inte ”tränats” vid tidigare tillfälle. Att arbete och övning med material som främjar värdegrundsfrågor har betydelse visar studien. Kontrollgruppen hade inte samma utvecklade svar eller frågor att ställa som barnen i huvudgruppen. Kontrollgruppens barn svarade med relativt få ord och visade svårigheter att se bilderna i ett större sammanhang. Barnen i huvudgruppen uttryckte ökad förståelse för etiska frågor. Frågorna och påståendena blev mer utvecklade från tillfälle 1 till 2. Barnen visade att de kunde leva sig in i djurs behov mer påtagligt och även relatera djurs behov till människors behov. Framför allt blev ordförrådet mer utvecklat hos huvudgruppens barn då de hade möjligheter att uttrycka sig utifrån sina tidigare erfarenheter av en bild de känner igen och kan återkomma till, den empatiska förmågan kan uttryckas i ord och på så sätt bli ett tankeverktyg (jfr. Vygotskyj, 1978).

Flickor och pojkar

Som tidigare nämnts visar en studie från Mälardalens högskola att pojkar utvecklar en empatisk förmåga i större grad än flickor och att träning har god effekt på pojkar (Angantyr m.fl., 2009). För pojkar är resultatet viktigt då det pekar på att pojkar som gjort REDE`s övningar uppvisar större empatisk förmåga än pojkar som inte gjort övningar. Angantyr m.fl. studie är från förskoleklass och grundskolan vilket ger indikationer på de åldersgruppernas möjliga empatiutveckling. I Mini-REDE-studien visar flickor och pojkar ingen mätbar skillnad emellan. En tänkbar orsak kan vara att barnens låga ålder betyder mycket när det gäller att grundlägga värderingar. Yngre barn är inte lika påverkade av hur de bör tänka, agera och förhålla sig till olika frågor. I förskolan är inte värderingar lika tydliga och det finns goda möjligheter att nå både pojkar och flickor med ett värdegrundsmaterial när man börjar i tidig ålder. Förskolebarn är öppna i sitt förhållningssätt till djur och natur och vill att allt ska gå ”rätt” till. Yngre barn är intresserade av att lära och pedagoger kan redan i förskolan nå ut till de flesta barn med en välplanerad aktivitet. Förskolebarn är vetgiriga men även påverkbara, vilket gör det extra viktigt att möta alla barn som individer oavsett kön.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Avslutande kommentarer och slutsats

Denna studie har studerat om värdegrundsmaterialet Mini-REDE (Respekt, Empati, Djur, Etik) har en empatiskt utvecklande effekt på barn i förskolan. Sammanfattningsvis visar studien indikationer på att Mini-REDE har en empatiutvecklande effekt när barn arbetar med materialet. I huvudgruppen framkommer att det sker en progression från övningstillfälle 1 till övningstillfälle 2. Progressionen är att den empatiska förmågan utvecklas i samband med att barnen får möjligheter att reflektera över värdegrundsfrågor och omvärdera tidigare ställningstaganden under övningarnas gång. Det förekommer inte någon mätbar skillnad mellan flickor och pojkar vilket pekar på att det är *nu* förskolans pedagoger skall arbeta med barnen för att minska de eventuella skillnader som senare kan uppkomma i grundskolan (jfr. Angantyr m.fl., 2009).

Utformningen av Mini-REDE gör också det möjligt för ”barn i behov av särskilt stöd”, med eller utan diagnoser, att arbeta med övningarna då de lär sig förstå sig själva genom att sätta sig in i andra tankesätt och ta ett ”utifrånperspektiv”. Egna resurser kan utvecklas och den egna förmågan stärkas. Detta stärker i sin tur självförtroendet hos barnen (Hellström, Simeonsdotter Svensson, Pramling Samuelsson & Jenholt Nolbris, 2012). En studie om hur Mini-REDE på bästa sätt kan användas i arbetet med ”barn i behov av särskilt stöd” skulle kunna bli en viktig och intressant fortsättning för att utveckla och stötta ”alla barn”.

Referenser

- Alexandersson, M. (1994). *Metod och medvetande*. (Göteborg Studies in Educational Sciences, 96). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Andersen, G., & Ottosen, M.H. (2002) (red.). *Børn som respondenter. Om børns medvirken i survey*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Angantyr, Malin & Eklund, Jakob (2009) *Träning ger empatiska pojkar: Effekter av REDE-projektet*. Mälardalens högskola.
- Ascione, F. (2001). *Animal Abuse and Youth Violence*. Juvenile Justice Bulletin, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, Washington.
- Dadds, M.R. (2002). *Developmental Links between Cruelty to Animals and Humans Violence*. The Australian and New Zealand Journal of Criminology, 35:3, 363-382.
- Damon, W. (1984). Self-understanding and Moral Development from Childhood to Adolescence, *Morality, moral behaviour, and moral development* (s 109-127). W.M. Kurtines & J.L. Gewirtz (Eds.), Wiley, New York.
- Gadamer, H-G. (1997). *Sanning och metod: i urval*. (A. Mellberg, övers.). Göteborg: Daodalos.

UNIVERSITY OF
GOTHENBURG

Gallie, W-B. (1956). "Essentially contested concepts", i *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 56, (s. 177).

Hedbring, M. (2011). *Värdegrundsmaterialet REDE – påverkar det barns empatiska förmåga? Några lärare och pedagoger som använder materialet ger sin syn*. Examensarbete, 15 hp. Kandidatkurs i pedagogik, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.

Hellström, A-L., Simeonsdotter Svensson, A., Pramling Samuelsson, P., & Jenholt Nolbris, M. (2012). A Web-Based Programme for Person-Centred Learning and Support Designed for Preschool Children with Long-Term Illness: A Pilot Study of a New Intervention. *Nursing Research and Practice*. Volume 2012. doi:10.1155/2012/326506

Hoffman, L.M. (2000). *Empathy and Moral Development. Implications for Caring and Justice*. Cambridge University Press, New York.

Juujärvi, S, Myyryb L & Pessoa K. (2010). Does care reasoning make a difference? Relations between care, justice and dispositional empathy. *Journal of Moral Education*, 39:4, 469-489.

Malm, K. (2007). *Respekt, Empati, Djur, Etik. Ett värdegrundsmaterial med målet att utveckla barns empatiska förmåga och respektfulla synsätt gentemot djur och natur*. Framtaget med ekonomiskt stöd av Djurskyddet Sverige och Svenska Djurskyddsföreningen. K. Malm Tanke i Tryck.

Marton, F., Beaty, E., & Dall'Alba, G. (1993). Conceptions of learning. *International Journal of Educational Research*, 19, p. 277-300.

Melson, G.F. (2001). *Why the wild things are: animals in the lives of children*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.

Myers, G. (1998). *Children and animals*, Westview Press, A member of the Perseus Books Group, Colorado & Oxford.

<http://www.nationallinkcoalition.org/>. (The Link).

Poresky, R.H. (1990). *The young children's empathy measure: reliability, validity and effects of companion animal bonding*. Psychological Reports, 66: 931-936.

Pramling Samuelsson, I & Asplund Carlsson, M. (2008). "The playing learning child: Towards a pedagogy of early childhood". *Scandinavian Journal of Educational Research*, vol. 52(6), pp. 623-641.

<http://www.rede.se>.

Simeonsdotter Svensson, A. (2009). *Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen. Barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter*. (Göteborg Studies in Educational Sciences, 274). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Simeonsdotter Svensson, A. (2009). Lärande i förskoleklassens samling. I A. Ahlberg (Red.) *Specialpedagogisk forskning. En mångfasetterad utmaning*. (2009). Lund: Studentlitteratur.

UNIVERSITY OF
GOTHENBURG

Simeonsdotter Svensson, A. (2011). *Husdjurs betydelse för barns lärande och utveckling*. Stockholm: Förskoleforum.

Skolverket (2011). *Läroplan för förskolan Lpfö 98, reviderad 2010*. Stockholm: Fritzes.

Vetenskapsrådet. (2010). *Forskningsetiska principer inom humanvetenskaplig forskning*. www.vr.se/publikationer

Vizek-Vidovic, V., Stetic, V.V. & Bratko, D. (1999). *Pet ownership, type of pet and socioemotional development of school children*. *Antozoös*, 12:211-217.

Vygotskij, L. S. (1978). *Mind of Society*. I M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner & E. Sauberman (red. & övers.), *The development of higher psychological processes*. Cambridge, Ma: Harvard university press.

Tack!

Författaren vill tacka alla barn och pedagoger för deras medverkan i studien. Ett särskilt tack tillägnas forskaren och föreläsaren, Kerstin Malm. I föreliggande studie har Malm bidragit med litteratursökning och bakgrundslitteratur inom disciplinen etnologi. Malm har även bidragit som samtalspartner i studiens olika skeenden. Tack Kerstin för ditt engagemang och din gedigna kunskap i djur- och djurrätsfrågor.

Författarpresentation

Agneta Simeonsdotter Svensson är verksam som forskare och universitetslektor, Institutionen för pedagogik kommunikation och lärande, Göteborgs universitet. Forskningsintresset är i huvudsak inriktat på förutsättningar för barns lärande och utveckling i ett hållbart samhälle. Människor, djur och natur är en samverkande faktor i ett hållbart samhälle. Det lilla barnets ”inlärda” förhållningssätt kan lägga grunden för ett hållbart samhälle utifrån en värdegrund som vilar på respekt och omsorg för människor, djur och natur.

UNIVERSITY OF
GOTHENBURG